

МА Владимир Крстић

УДК: 622(497.1:439)“1919/1920“

Архив Српске академије наука и уметности
Београд, Република Србија

krsticvladimir93@gmail.com

примљено: 19. април 2019.

прихваћено: 23. новембар 2019.

Неуспешна експлоатација печујских рудника

АПСТРАКТУМ: Кроз две преписке, између Економско-финансијске и саобраћајне секције и Министарства саобраћаја и делегације Краљевства СХС и Врховног савета („Велике четворице“) током Конференције мира у Паризу (1919–1920), а на основу необјављене архивске грађе, представљени су узалудни напори делегације уложени у покушај експлоатације печујских рудника на дужи временски период након потписивања уговора о миру са Мађарском. О овој теми до сада није писано у релевантној научној литератури.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: печујски рудници, Краљевство СХС, Мађарска, Економско-финансијска и саобраћајна секција, делегација Краљевства СХС

Година 1918, последња година Првог светског рата, била је обележена двама променама: ставом Антанте према опстанку Аустро-Угарске и офанзивним акцијама на Солунском фронту које су одлучиле исход рата. Када је реч о статусу Аустро-Угарске, силе Антанте су од марта заступале став да она више не треба да постоји. Оне су до тада рачунале да ће са монархијом закључити сепаратни мир и тако је одвојити од Централних сила. Она им је била потребна и „као чинилац равнотеже према совјетској Русији.“¹ Свакако значајнија била је промена до тада дефанзивног карактера Солунског фронта. „Главни кривац“ за то била је пролећна офанзива коју је покренула Немачка. Француска и Велика Британија су због ње смањиле своје снаге на Солунском фронту. Прелазак са дефанзивних на офанзивне акције дао је прилику српској Врховној команди да планира операције офанзивног карактера које су за крајњи циљ имале ослобођење државе. Оно је окончано за мање од два ме-

1 Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988. Prva knjiga. Kraljevina Jugoslavija 1914–1941*, Београд 1988, 8–9.

сеца, од 14. септембра до 4. новембра. Тада су српске јединице, заузевши све веће српске градове, прешле граничне реке – Саву, Дунав и Дрину и запоселе области у којима су живели Срби, Хрвати и Словенци. Стварањем Краљевства СХС 1. децембра 1918. остварен је ратни циљ Краљевине Србије, прокламован Нишком декларацијом.²

Конференција мира у Паризу – формална, званична и фактичка реализација победе сила Антанте у рату – отпочела је са радом 18. јануара 1919. и заседала је годину дана. На инсистирање председника САД Вудроа Вилсона, силе Антанте су прихватиле да за програмску основу Мировне конференције узму *Четрнаест тачака*³ и њихове допуне. На Конференцији осим победничких држава нису могле учествовати ни неке неутралне земље али ни Русија (у којој су власт држали бољшевици), првенствено зато што је из рата изашла сепаратним миром. Земље учеснице делиле су се у две групе. Већа група, коју су чиниле мале и средње земље, имала је само ограничена права. Њихови представници су могли да подносе предлоге и дају обавештења, да учествују на пленарним седницама и прихватају одлуке. Другу, мању групу чинило је пет великих држава: САД, Велика Британија, Француска, Италија и Јапан. Оне су доносиле све одлуке, а најважније неколицина најистакнутијих појединаца из њихових делегација. Представници пет сила чинили су Врховни савет, највише тело Конференције, у коме су статус пуноправних чланова имали шефови делегација и министри спољних послова. Крајем марта 1919. председници су образовали уже тело како би већали у још већој тајности. Већина одлука је била у рукама „Велике четворице“ – Жоржа Клемансоа, Дејвида Лојда Џорџа, Вудроа Вилсона и Виторија Орланда, мада се италијански премијер укључивао само онда када су на дневном реду била питања од интереса за његову државу, а слично се односило и на Јапанце.⁴

2 Мира Радојевић, Љубодраг Димић, *Србија у Великом рату: кратка историја*, Београд 2014, 266–267, 271; Андреј Митровић, *Србија у Првом светском рату*, Београд 2014, 446, 454, 456, 524.

3 У свом говору у Конгресу 8. јануара 1918. познатијим под именом „Четрнаест тачака“, Вилсон је истакао начела слободног тржишта, јавности међудржавних споразума и заложо се за право народа на самоопредељење. Позвао је зарађене стране на прекид сукоба и на разоружање и повлачење Централних сила са окупираних територија. Сматрао је неопходним успостављање организације која би гарантовала независност и територијални интегритет свих народа. Друге тачке су обухватале евакуацију окупираних територије, успостављање независне Пољске и самоопредељење народа Аустро-Угарске и Османског царства. У 11. тачки помиње се излаз Србије на море: М. Радојевић, Љ. Димић, *н. д.*, 235.

4 Андреј Митровић, *Време нетрпељивих: политичка историја великих држава Европе: 1919–1920*, Београд 2012, 48–49; Чедомир Попов, *Од Версаја до Данцинга*, Београд 2015, 117–119, 126–128.

Делегација Краљевства СХС, једна од најбројнијих на Конференцији мира (у мају 1919. била на четвртом месту са 110 чланова) састојала се од неколико група: политичких делегата, стручњака, секретара, преводилаца, писара, дактилографа и послуге. Политички делегати су практично водили делегацију и чинили су их политичари и дипломате. Међу стручњацима је било највише научника (професори универзитета, финансијски стручњаци, инжењери) али и политичара и новинара. Највише тело делегације била је политичка делегација. Она је представљала Краљевство СХС на Конференцији мира и одређивала политику са владом. Друга тела делегације била су јој подређена. Секретаријат је помагао политичку делегацију у административним пословима, а секције су анализирале проблеме, сређивале податке и припремале публикације за јавност. Седница политичке делегације била је највише тело, док су седнице секција и подсекција припремале материјале за седницу делегације. Влада Стојана Протића је у децембру 1918. именовала седморицу делегата за Конференцију мира. Четворица (опуномоћени делегати) учествовала су у раду Конференције, а тројица (владини делегати) помагала су као равноправни делегати. Опуномоћени делегати били су Никола Пашић, Анте Трумбић, Миленко Веснић и Иван Жолгер, а владини делегати Матеја Бошковић, Јосип Смодлака и Отокар Рибарж. Највећи утицај у делегацији имала су њена прва два члана, први и други делегат (председник делегације и следећи делегат по лествици). Први делегат (председник делегације) није имао формалне предности над осталим делегатима. Једино је у случају неслагања делегата међу собом или са њим могао да достави влади супротстављена гледишта и да је замоли да она одлучи. Први је прегледао пошту делегације и одлучивао шта ће се изнети на дневни ред седнице. Важно је напоменути да је председник делегације једини одржавао строго поверљиву везу са председником владе и у Београд је слао пошту о чијој садржини нису били обавештени опуномоћени делегати. Представљао је Краљевство СХС на Конференцији мира, те му је из тог разлога давана посебна важност. Други делегат био је заменик председника делегације и његов први сарадник.⁵

Када је реч о државним дужностима, треба напоменути да четворица од седморице делегата нису имали никакав положај у државном апарату. У делегацији није било шефа државе и владе, а једини члан владе био је Анте Трумбић, министар иностраних послова. Двојица дипломата (Миленко Веснић и Матеја Бошковић) били су чиновници државе, док су ван државног апарата били њих четворица. Забрињава чињеница да је на једну конференцију од светског значаја (на којој је југословенска држава требало да се призна, да јој се одреде државне границе и да добије своје место у међународној полити-

5 Andrej Mitrović, *Jugoslavija na Konferenciji mira: 1919–1920*, Beograd 1969, 6–7, 10–11, 13–16.

ци) послата делегација у којој није било најодговорнијих представника државе. С друге стране, делегације великих сила су предводиле водеће личности: САД – председник Вудро Вилсон, Француску – премијер Жорж Клемансо, Велику Британију – премијер Дејвид Лојд Џорџ, Италију – премијер Виторио Орландо. Уз њих су углавном били и министри иностраних послова (Роберт Лансинг, Стефан Пишон, Артур Балфур, Сидни Сонино). Главни проблем југословенске делегације био је у томе што њен председник истовремено није био „руководилац државне политике.“⁶

Секције, помоћна тела у раду политичке делегације, почеле су рад у првој половини фебруара 1919. године. Одлуке које су донете на седницама секција достављане су политичкој делегацији. Међутим, те одлуке нису обавезивале политичку делегацију, већ су биле „помоћни материјал“ за њихово одлучивање. Секције су могле одржавати везу са одговарајућим телима Конференције мира, али су биле у обавези да се држе политике коју је одредило највише тело делегације. Свака секција је имала председника и савет у који су улазили технички саветници и експерти, помоћно особље и послуга.⁷ Током Конференције мира деловале су Етнографско-историјска секција, Секција за међународно право, Војна мисија, Секција за штампу, Секција за трговачку морнарицу и Економско-финансијска и саобраћајна секција.⁸

Спајањем финансијске и економске секције и секције за железнице створена је Економско-финансијска и саобраћајна секција. У званичним пописима тела делегације она се водила као секција економска, финансијска и саобраћајна чији је председник био Коста Стојановић,⁹ који је истовремено

6 *Isto*, 16–18.

7 *Isto*, 22–23.

8 О секцијама видети: А. Митровић, *Jugoslavija na Konferenciji mira: 1919–1920*, 25–35.

9 Коста Стојановић је рођен 2. октобра 1867. у Алексинцу. Основну школу и ниже разреде гимназије завршио је у Алексинцу, а више разреде у Нишу 1885. године. Дипломирао је математичке науке на Филозофском факултету у Београду 1889, као најбољи студент у генерацији. Пошто није имао могућности да одмах настави студије, 1890. године положио је професорски испит и запослио се као професор математике у Нишкој гимназији, у којој су тада предавали Стеван Сремац и Тихомир Ђорђевић. Стипендију на годину дана добио је 1893. и тада одлази у Париз где је похађао часове математике, астрономије, физике и механике. Од 1894. наредних шест година био је професор у Другој београдској гимназији (данашња Филолошка гимназија). У међувремену је у Лајпцигу 1897. уписао докторске студије, али се након три месеца вратио у Србију. Био је хонорарни наставник у Великој школи, а по оснивању Београдског универзитета 1905. постао је ванредни професор математике и физике. Политичку каријеру започео је у априлу 1906. када је изабран за министра народне привреде Краљевине Србије. На тој функцији био је нешто више од годину дана, али и у још три наврата (30. мај 1907 – 30. март 1908, 30. март – 7. јул 1908, 30. август 1912 – 17. април 1913). У време тих мандата са великим успехом окончани су економски Царински рат са Аустро-Угарском монархијом и оба Балканска рата. Као члан делегације Краљевства/Краљевине СХС и

био председник Економско-финансијске подсекције док је шеф Саобраћајне подсекције био Милош Савчић.¹⁰ Савчић је уједно био потпредседник секције. Коста Стојановић је вршио дужност председника до новембра 1919. када је отпутовао у Београд да би преузео дужност министра финансија, формално остајући шеф секције. Тек 17. децембра 1919. био је разрешен дужности у делегацији, а дужност председника преузео је Драгутин Дучић¹¹ кога је у одсуству мењао Драго Марушич¹² (у изворима се чешће помиње као Мару-

председник Економско-финансијске и саобраћајне секције учествовао је на Конференцији мира у Паризу (1919–1920), урадивши прорачун ратне штете. У новоствореној држави обављао је дужност министра пољопривреде у влади Љубомира Давидовића (18. октобар 1919 – 19. фебруар 1920) због чега је често прекидао боравак у Паризу. Био је и министар финансија у две владе Миленка Веснића (17. мај 1920 – 18. август 1920, 18. август 1920 – 1. јануар 1921). На исту функцију поново је изабран, али је преминуо два дана касније, 3. јануара 1921.

- 10 Милош Савчић је рођен 7. августа 1865. у Свилајнцу. У родном месту завршио је основну школу и прва четири разреда гимназије док је реалку у Београду завршио 1885. године. Студије на Високој техничкој школи у Минхену окончао је 1889. године. Након одслужења војног рока 1893. запослио се у Београдској општини, али је већ наредне године одлучио да започне сопствени посао отварањем Инжењерско-архитектонске канцеларије заједно са пријатељем из студентских дана архитеком Гашпаром Бекером. Године 1896. изградио је прву клиницу у Србији која је имала значајну улогу током Царинског рата са Аустро-Угарском, а 1903. и прву стругару. Исте године је постао потпредседник Београдске прометне банке која је 1905. отворила прво осигуравајуће друштво у Србији. Био је члан Управног одбора Врачарске штедионице. Један је од оснивача Самосталне радикалне странке 1905. године. Народни посланик био је у периоду 1905–1911. и 1923. али као члан Самосталне демократске странке, а министар грађевине 1908–1909. У току Првог светског рата прешао је Албанију са српском војском. Од 1916. налазио се у Женеви где је основао Српски комитет који је имао циљ да међу српским савезницима скупља прилоге. У послератном периоду учествовао је на Конференцији мира у Паризу, у оснивању Удружења банака 1921. године, Друштва за експлоатацију горива 1920. и стругаре у Босанској Јагодини код Вишеграда. Функцију председника Београдске општине обављао је у периоду 1929–1930. Преминуо је 9. марта 1941.
- 11 Драгутин Дучић је рођен 23. маја 1882. у Београду. Матурирао је 1900. у Другој београдској гимназији, а потом 1907. завршио права на Великој школи. Исте године отишао је у Минхен на даље школовање да би 1909. био промовисан у доктора економских и финансијских наука. По повратку у земљу радио је као писар Главне државне благајне у Министарству финансија. Секретар одсека Управе Државне благајне постао је 1912, а 1914. секретар у одсеку Управе државних дугова. По завршетку Првог светског рата као члан делегације Краљевства СХС учествовао је на Конференцији мира у Паризу. За генералног директора Државног рачуноводства постављен је фебруара 1920. Преминуо је 3. септембра 1926.
- 12 Драго Марушич је рођен 1884. у Опатјем Селу. Гимназију је завршио у Горици, а право у Прагу 1911. године. Након тога је радио као адвокатски приправник у Горици и секретар Словеначке националне странке за Горишку. Године 1915. прелази у Србију као добровољац. Био је члан Југословенског одбора. У току 1916. са Крфа прелази у Рим, а наредне 1917. године у САД где је основао Словеначки национални савез.

шић). У надлежности секције били су послови економске природе – ратна одштета, ослобођење Србије од ратних дугова, умањивање репарација које су се односиле на бивше аустроугарске крајеве присаједињене новој држави, железнице, речни саобраћај и печујски рудници.¹³

Енергетска ситуација у послератним годинама у новој држави била је веома лоша, јер су рудници који су се налазили на простору некадашње Краљевине Србије уништени током рата од стране окупаторских снага. С друге стране, угљ се није експлоатисао на већини територија које су до 1918. године биле у саставу Аустро-Угарске монархије (само у Словенији, али лошијег квалитета). Из тог разлога јавила се потреба за његовом експлоатацијом (који је био неопходан за несметано функционисање железничког саобраћаја) из једног центра. Тај центар је био мађарски Печуј, удаљен око 50 километара од границе са Краљевством СХС.¹⁴

Кости Стојановићу, председнику Економско-финансијске и саобраћајне секције, поднет је у име Репарационе секције нацрт ноте коју је делегација упутила Врховном савету Конференције мира према тражењу министра саобраћаја од 15. септембра 1919, уз молбу да нацрт проследи политичкој делегацији. Нота је садржала и текст који би требало да се унесе у уговор о миру са Мађарском. Делегација је известила Стојановића да, према једногласном мишљењу секције, има врло мало изгледа да се може постићи експлоатација печујских рудника, како је тражено у овој ноти. Мађарска је оскудевала у угљу јер се већина њених рудника налазила у Трансилванији, која је уговором о миру припала Румунији, а непосредно пре тога ангажовао се у печуј-

Учествовао је на Конференцији мира у Паризу, а до 1922. био је генерални секретар југословенске делегације у Репарационој комисији. Био је главни секретар Самосталне сељачке странке и председник Савеза словеначких задруга. Од децембра 1930. до фебруара 1935. налазио се на месту бана Дравске бановине док је у влади Богољуба Јевтића (20. децембар 1934 – 24. јун 1935) заједно са Авдом Хасанбеговићем вршио дужност министра социјалне политике и народног здравља. Након петомајских избора 1935. изабран је за народног посланика. Други светски рат провео је као члан Врховног пленума Ослободилачког фронта Словеније (*Osvobodilna fronta*), Покрајинског одбора и Словеначког народноослободилачког већа. Био је министар саобраћаја и правде у влади Ивана Шубашића, а министар поште у привременој влади ДФЈ и првој влади ФНРЈ. Преминуо је 1964. године.

- 13 Архив Југославије (АЈ), Делегација Краљевине СХС на Конференцији мира у Паризу (фонд 336), фасцикла 52. Листа делегације Краљевине СХС на Конференцији мира; АЈ, 336. ф. 53. Разрешења у делегацији: У извештају шефа канцеларије Павла Каровића делегату министра финансија од 20. децембра 1919. међу лицима која до краја године остају у саставу делегације у Економској секцији нема имена Косте Стојановића, што вероватно значи да је већ тада био разрешен дужности. А. Mitrović, *Jugoslavija na Konferenciji mira: 1919–1920*, 33–35.
- 14 АЈ, 336. ф. 41, Подаци наших експерата у вези нашег захтева за експлоатацију рудника у Печују.

ским рудницима скоро искључиво енглески капитал, па се сматрало да ће Енглези хтети да експлоатишу ове руднике за свој рачун. Ако се не би добили печујски рудници, није искључено да би Врховни савет пристао на то да се од Мађарске на рачун репарација добије извесна количина угља истог квалитета какав је печујски за време од пет и више година. Овим компромисом би се постигло да се бар донекле очувају интереси државе и да се у првом реду омогући нормално функционисање железнице. У ту сврху је, према мишљењу секције, била потребна лична интервенција опуномоћених делегата приликом предаје приложене ноте како би се на тај начин могли довести у склад интереси које имају савезници (нарочито Енглези) у печујским рудницима и интереси државе на одржавању железничког саобраћаја, индустрије итд.¹⁵

Коста Стојановић је 23. септембра 1919. пренео Миленку Веснићу, заступнику првог делегата (Николе Пашића – В. К.), депешу министра саобраћаја Милорада Драшковића. У њој је речено да се ради на добијању експлоатације печујских рудника на пет година после потписивања мира са Мађарском. Скренута је пажња надлежнима да сви рудници у Краљевству СХС дају 800 вагона угља дневно, а од тога 300 долази из трифаљског рудника у Словенији. Међутим, трифаљски угаљ се могао употребити на железници само у мешавини са печујским. Секција није имала могућности да се обрати Врховном савету који је био једини компетентан да решава ово питање, те је молила да политичка делегација Краљевства СХС предузме кораке и издејствује експлоатацију печујских рудника према тражењу Милорада Драшковића.¹⁶ Међутим, у писму министра финансија од 20. септембра 1919. наводи се да није ни тражено право на експлоатацију печујског рудника, првенствено због слабих шанси за успех, али је напоменуто да треба покушати не би ли се добило то право.¹⁷ Министар саобраћаја је у писму од истог дана замолио министра иностраних послова да делегацији изда налог да затражи право на експлоатацију печујских рудника на пет година од дана потписивања уговора са Мађарском. Ово уступање требало би да буде независно од решења питања коме ће они на крају припасти. Експлоатација од стране Краљевства СХС је била потребна из два разлога. Требало је обезбедити довољне количине угља док се не обнове рудници које је непријатељ уништио у повлачењу, а трифаљски угаљ из рудника у Словенији није се сам могао употребити за ложење локомотива, већ су га железнице користиле у мешавини са печујским угљем. Одузети печујски угаљ значило би одузети могућност да се искористи и трифаљски угаљ, а то би даље довело до слома железнице.¹⁸

15 Исто.

16 АЈ, 336. ф. 41, Тражимо експлоатацију рудника у Печују.

17 Исто.

18 АЈ, 336. ф. 41, Печујски рудници.

Општи секретаријат делегације за мир доставио је Кости Стојановићу акт Министарства иностраних послова од 14. октобра 1919. У њему је Милорад Драшковић поново захтевао да се поред ноте коју је 4. октобра 1919. делегација упутила Врховном савету, а чији је предмет била експлоатација печујских рудника, предузму и „лични енергични кораци“ како би се спречило одузимање тих рудника Краљевству СХС. Тим поводом, али и поводом коминикеа у париским листовима да су и неке друге делегације по истој ствари поднеле своје представке Врховном савету које је он већ упутио надлежној Економској комисији, Стојановић је Пашићу скренуо пажњу на то да би по овој ствари требало неодложно интервенисати и код чланова Врховног савета и код чланова Економске комисије, којој је та нота упућена.¹⁹ Дана 8. новембра 1919. делегација Краљевства СХС се поново обратила Врховном савету (након ноте од 4. октобра 1919) са истим питањем, али је изнела и нове разлоге.²⁰

Потребе Краљевства СХС у угљу биле су веће него потребе Краљевине Србије из 1913. године, пре свега због територија које су чиниле нову државу, а нарочито услед неопходне обнове Србије, која је била потпуно уништена. С друге стране, продукција угља на истим територијама била је далеко мања него 1913. године због непријатељског разарања рудника.

Уговорима о миру са Немачком и Аустријом на рачун репарација није добијена ни најмања количина угља, а количина од 50.000 тона годишње предвиђена уговором о миру са Бугарском била би недовољна. Преостајало је једино да се тражи да се у уговору са Мађарском узму у обзир потребе и право Краљевства СХС на одштету. Наглашавало се да Мађарска може без великих тешкоћа да задовољи најпрече потребе Краљевства СХС.

На крају су наведени разлози који су доказивали да се потребе Краљевства СХС за угљем не би могле обезбедити тиме што би се уговором о миру са Мађарском осигурао континуитет у испорукама угља, мада би он одговарао продукцији печујских рудника из 1913. године и по квантитету и по квалитету. Разлози су следећи: печујски угаљ, због свог квалитета и квантитета, неопходан је за редовно одржавање саобраћаја у земљи; ако се не жели прекид у раду читавог система саобраћаја не сме се остати без тог угља. Од такве могућности Краљевство СХС не би могла обезбедити ни најпријатељскија влада, јер свака влада мора да рачуна са својим унутрашњим приликама. Из тога је несумњиво произлазило да би експлоатација печујских рудника од стране мађарске владе за рачун Краљевства СХС често наилазила на сметње које она не би могла отклонити, ни поред добре воље. Будућност ће показати колико се може рачунати на добру вољу мађарске владе. Међутим, могло се тврдити

19 Исто.

20 АЈ, 336. ф. 41, Нота о експлоатацији рудника у Печују.

да неће моћи да се рачуна на добру вољу Мађарске с таквом сигурношћу с каквом би се желело и да неће бити могуће присилити је да испуни своје обавезе, а да се и не помиње несређено стање у тој земљи које је настало услед болшевичког режима. Секција се надала да је доказала оправданост свог захтева и поновила је молбу да се у уговор о миру са Мађарском у одељку за репарације унесе текст који је предложила у својој првој ноти од 4. октобра.²¹

Драгутин Дучић, заступник председника Економско-финансијске и саобраћајне секције, јавио је у телеграму Милораду Драшковићу од 18. новембра 1919. да су у разговорима делегата са савезничким експертима о питању експлоатације печујских рудника енглески експерти истакли да би Мађарска без печујских рудника остала без каменог угља и да би имала само угаљ лошијег квалитета. Пошто је секција имала само незваничне податке, и то једино о квантитету угља у Мађарској, најхитније су јој били потребни подаци о томе да ли у Мађарској поред печујског има и другог каменог угља, у којим местима и у којим количинама.²² Дучић је у другом телеграму Драшковићу од 20. новембра 1919. тражио да им се што пре саопште подаци да ли се у рудницама у Барањи, чија је производња пре рата износила 58.000 тона месечно, налазе и други рудници угља поред печујских, а ако то није случај, онда да ли и поред директних ратних последица има и неких других разлога за смањење производње угља у Барањи на 19.000 тона месечно, односно на трећину предратне производње.²³

Драшковићев одговор је уследио веома брзо. Телеграм из Београда послат је 22, а у Париз је стигао два дана касније, 24. новембра. У њему се каже да Мађарска има прву врсту мрког угља, са калоричном моћи од 5.800 калорија (која је веома близу каменог угља). Таквим угљем само два њена рудника, у Татабањи и Шалготаријану, достизали су производњу од око 500 вагона дневно, не рачунајући остале руднике слабије калоричне моћи. С друге стране, мрки угаљ у Краљевству СХС имао је у просеку 4.500 калорија. У земљи није било рудника каменог угља, јер на оно мало што се добијало, 10–15 вагона дневно, није требало озбиљно ни рачунати. Када се у септембру састала Међународна комисија у Моравској Острави, а поводом поделе угља у Европи у којој су учествовали Немци, Чеси, Пољаци, Аустријанци и Италијани, Мађари, који су били присутни, изјавили су да им угаљ не треба. Имали су га довољно и без печујског рудника, који је за све то време експлоатисало Краљевство СХС. Међутим, камени угаљ у Печују није најбољи, пошто му је калорична моћ око 7.000 калорија у комаду кога има 5%. Мађарска би и поред

21 Исто.

22 АЈ, 336. ф. 41, Камени угаљ у Печују.

23 АЈ, 336. ф. 41, Производња у рудницама угља у Печују.

Печуја стајала са угљем боље него Краљевство СХС.²⁴

Дана 25. новембра 1919. стигла су још два Драшковићева телеграма. У првом је јављено да је производња угља у Барањи смањена услед ратних прилика, али и због тога што је у печујском пределу било 9 окана, од којих су 2 исцрпљена и на њима се више не ради, док су од осталих 7 окана 4 на територији Краљевства СХС, а 3 на Мађарској. Од та 3 окна, 1 је у мађарским рукама, а 2 у приватним. Сва 3 окна везана су државним железницама.²⁵ У другом телеграму је објашњено да евакуација печујске области представља скоро потпуни престанак експлоатације рудника. Немогућност снабдевања угљем из Печуја значила би потпуну обуставу железничког саобраћаја у Бачкој, Банату и Барањи и смањивање саобраћаја на прузи Љубљана–Загреб–Београд, која је постала међународна. Како разлози унутрашњег, тако и међународног саобраћаја у Краљевству СХС налагали су да се печујски рудници нипошто и ни под којим условима не евакуишу, јер би њиховим губитком био погоршан не само унутрашњи већ и међународни саобраћај. Ако би до тога дошло, прво би се обуставили међународни, а затим унутрашњи возови.²⁶

У ноћи делегације од 22. децембра 1919. изнети су минимални захтеви у погледу печујских рудника.²⁷ Поменуто је да су они служили пре и за време рата искључиво за потребе железница Хрватске и Славоније, Барање, Баната и Бачке, дакле крајева који ће уговором о миру припасти Краљевству СХС. Везу која је постојала између железнице на територији Краљевства СХС и печујских рудника требало је сачувати, јер би у супротном дошло до поремећаја саобраћаја у Краљевству СХС.

Делегација је на основу најновијих статистичких података о становништву печујског округа тражила да се он уступи Краљевству СХС. Ово би било најједноставније, а према етнографском саставу ове територије и најправедније решење овог питања, које је не само у политичком него и у економском погледу од огромне важности за државу. Ипак, иако Конференција мира није усвојила захтев делегације, печујски рудници би остали 40–50 километара удаљени од границе са Краљевством СХС и везани железницом Печуј–Осијек, тако да не би било никаквих потешкоћа у транспорту угља. Треба имати на уму да Славонија, Барања, Бачка и Банат не производе угаљ, а Хрватска производи незнатне количине лигнита, који је за железнички саобраћај неупотребљив. Рудници лигнита у Босни и Словенији нису само веома удаљени, него је њихов угаљ и по квантитету и по квалитету недовољан и за

24 АЈ, 336. ф. 41, Камени угаљ у рудницама у Печују.

25 АЈ, 336. ф. 41, Производња угља у Барањи.

26 АЈ, 336. ф. 41, Печујски рудник.

27 АЈ, 336. ф. 41, Печујски рудници.

железнице се може употребити само помешан са печујским антрацитом. У ноти од 11. новембра 1919. делегација је изнела став да ће Мађарској остати довољно доброг угља који се може употребити и за железнице и за индустријска предузећа.²⁸

Наглашено је да би једино органи Краљевства СХС могли осигурати рационално и редовно добијање угља из печујских рудника. Мађарска не само да не би могла гарантовати сталну продукцију печујског угља (због несређених радничких прилика), већ не би имала интереса да експлоатише те руднике за туђи рачун и у туђу корист. Страхује се да би на кратко време могла да обустави испоруку угља из печујских рудника и тиме онемогући железнички саобраћај у земљи.

Ако се упореди дужина железничких пруга Краљевства СХС и Мађарске, ако се узму у обзир одлични путеви, канали и пловне реке којима је Мађарска располагала, а Краљевство СХС оскудевало, површина, бројност становништва и важност Краљевства СХС за међународни превоз, делегација се надала да ће одлука у погледу печујских рудника ићи у њену корист.²⁹

Нотом од 31. марта 1920. делегација Краљевства СХС обратила се Врховном савету Конференције мира молбом да се Краљевству СХС призна право да има свог заступника у Међусавезничкој комисији за поделу угља у Моравској Острани.³⁰ Делегација је већ у ранијим нотама о предмету печујских рудника, повраћаја возног парка од стране Бугара и Мађара, Међусавезничке комисије за поделу угља у Моравској Острани, детаљно образложила катастрофално стање саобраћаја у држави услед недостатка угља. Угаљ који се налази у Краљевству СХС, укључујући и угаљ из печујских рудника које је експлоатисало Краљевство, једва је био довољан да се главне пруге бар донекле одржавају. Међутим, већина индустријских предузећа обуставила је рад услед несташице угља, а промет на железницама сведен је на минимум. Тиме је Краљевству СХС готово онемогућено да увози материјале који су потребни за обнову земље, рационално експлоатисање рудника, отварање нових рудника, обнову порушених кућа и других зграда, рационално обрађивање и експлоатисање поља, ливада и шума, за оправку вагона и локомотива. С друге стране, читав низ материјала (дрво и др.) није се могао извозити, већ је пропадао. Путеви су се налазили у катастрофалном стању и нису се могли поправити пошто није било потребног алата, којег није било могуће обезбедити због стања железнице. Резултат свега тога била је чињеница да се Краљевство СХС налазило у најтежој финансијској ситуацији од свих савезничких земаља, која је трајала већ годину и по дана. Иако су се Краљевска влада и делегација у ви-

28 Исто.

29 Исто.

30 АЈ, 336. ф. 83, Питање снабдевања угљем.

ше махова обратиле Врховном савету и Међусавезничкој комисији за поделу угља у Моравској Острави како би се донекле олакшао тежак положај у коме се налазило Краљевство СХС, све представке су остале без резултата. Положај је био утолико тежи пошто држава још увек није имала ни пристаништа ни лађе да би морским путем могла ступити у трговачке односе са савезницима. Штета која је нанета Краљевству СХС била је огромна. Жетве из 1918. и 1919. биле су само делимично извезене, а остатак се квариио, и то у време када је оскудица у намирницама била највећа. Ни у 1919. и 1920. поља нису могла бити обрађена у толикој мери, нити тако интензивно како би се то могло учинити да је омогућен увоз алата. Обнова Србије и Црне Горе још увек није могла почети. Штета коју је имала држава услед неповољних саобраћајних прилика није се одражавала само на њој. Стога је било у интересу савезничких држава да се из Краљевства СХС омогући извоз намирница, дрвета и производа којима оно располаже а у којима савезничке државе оскудевају, као и увоз фабриката неопходних за реконструкцију и економску обнову.

Делегација је сматрала да је довољно образложила потребу да се што пре побољшају саобраћајне прилике у држави, а то се могло постићи само ако јој се на располагање стави довољна количина угља. Према статистичким подацима Европске комисије за угаљ (*de la Commission Européenne du charbon*), увоз свих врста угља у земље које су тада сачињавале Краљевство СХС током 1913. године износио је просечно 103.910 тона месечно, а извоз само 17.000 тона лигнита месечно. То значи да је мањак просечно био 86.910 тона. Према истим подацима, месечна продукција угља у земљама које су сачињавале Краљевство СХС 1913. године износила је просечно 292.720 тона, док је 1919. опала на 208.100 тона. Мањак је, дакле, био просечно 84.620 тона месечно. Произлази да је месечни дефицит био 171.530 тона, чак и онда када би се узело да тренутне потребе, упркос реконструкцији, не превазилазе потребе из 1913. године. У погледу испоруке угља из моравско-шлезејског басена делегација је напоменула да је Међусавезничка комисија за поделу угља у Моравској Острави, на основу података у чијој изради није учествовала и који не одговарају фактичком стању, у септембру 1919. одредила да се Краљевству СХС месечно испоручује 12.000 тона. Чак ни та (иначе недовољна) количина није стигла. Само је у септембру 1919. добијено обећаних 12.000 тона, а до краја године количина се стално смањивала: у октобру 3.875, новембру 1.651, децембру 961 тона. Делегација Краљевства СХС је апеловала на Конференцију мира да нареди Међусавезничкој комисији у Моравској Острави да железницама у држави испоручује 20.000 тона месечно све док се не донесе коначна одлука о томе колика се количина угља и кокса месечно издаје за „прометне потребе“.³¹

Николи Пашићу је 15. маја 1920. достављен извештај Економско-финансијске и саобраћајне секције у погледу репарационих, финансијских и економских клаузула у дефинитивном пројекту уговора о миру са Мађарском. Секција је прегледала текст дефинитивног пројекта уговора и закључила да је једино уважен предлог који се тицао уметничких предмета (диспозиција у уговору о миру као параграфи 2, 3 и 4 члана 177). Вођено је рачуна о предлозима у погледу Хрватске и Славоније, али је о њима ипак одлучивала Репарациона комисија. Остали захтеви нису били прихваћени у дефинитивном пројекту Уговора о миру са Мађарском. Секцији није било познато да ли је још увек могуће изнети предлоге на измену пројекта, али мора се нагласити да је питање печујских рудника поново било претресано после доставе првог пројекта Уговора о миру са Мађарском. То се видело из тога што је Конференција мира од делегације тражила податке о производњи и подели печујског угља за 1913. годину. Пошто је питање експлоатације печујских рудника за Краљевство СХС било једно од најважнијих, секција је сматрала да се овај предлог мора поновити.³²

Питање снабдевања угљем поменуто је у уговорима које је Краљевство СХС склопило са Бугарском и Мађарском. На његовој испоруци више се инсистирало у уговору са Мађарском. Економско-финансијска и саобраћајна секција је, износећи преко делегације минималне захтеве у погледу експлоатације печујских рудника, а на основу сазнања о количини расположивог каменог угља и катастрофалном стању железница у земљи које је добијала од Министарства саобраћаја, очекивала да ће Краљевству СХС бити испоручена тражена количина угља не би ли се то стање поправило. То се нажалост није догодило, будући да су одбијени сви захтеви делегације у погледу испоруке угља.

Литература

Mitrović Andrej, *Jugoslavija na Konferenciji mira: 1919–1920*, Београд 1969.

Митровић Андреј, *Време нетрпељивих: политичка историја великих држава Европе: 1919–1920*, Београд 2012.

Митровић Андреј, *Србија у Првом светском рату*, Београд 2014.

Petranović Branko, *Istorija Jugoslavije 1918–1988. Prva knjiga. Kraljevina Jugoslavija 1914–1941*, Београд 1988.

Попов Чедомир, *Од Версаја до Данцинга*, Београд 2015.

Радојевић Мира, Димић Љубодраг, *Србија у Великом рату: кратка историја*, Београд 2014.

32 АЈ, 336. ф. 83, Питање експлоатације Печујских рудника угља.

Vladimir Krstić

Unsuccessful exploitation of Pécs mines

Summary

For the new Yugoslav state, the end of the First World War and the first post-war years were marked by an uncertain situation in terms of energy. The mines located in the area of the former Kingdom of Serbia were destroyed during the war by the occupying forces. On the other hand, coal was not produced in most of Yugoslav territories that were part of the Austro-Hungarian monarchy until 1918 (only in Slovenia, but of poorer quality). For this reason, there was a need for exploitation of coal (which was primarily necessary for the normal functioning of rail transport) from a single center. This center was the Hungarian city of Pécs, located just over 50 kilometers from the border with the Kingdom of SCS. Considering that mines are of great importance to the state, primarily because of the quality of coal, the delegation of the Kingdom of SCS had repeatedly made demands at the Peace Conference (1919-1920) on the subject of their exploitation.

In order to get sufficient amounts of coal for its economy, Kingdom of SCS attempted to obtain the rights to exploit the Pécs coal mines after signing the peace treaty with Hungary at the Peace Conference. This was justified by the need to rebuild parts of the country that have suffered great damage during the war (mainly the former territory of the Kingdom of Serbia), the insufficient production of high-quality coal on the territory of the new state for its railways and industry and the inadequate amount of coal given to the Kingdom of SCS as war reparations from Bulgaria. Unfortunately, the demands for the Pécs coal mines of the Kingdom of SCS were not accepted by the Great Four, as well as many others covering the questions of war reparations.

Владимир Крстич

Неудачна експлуатација мин в Пече

Резюме

Конец Первой мировой войны и первые послевоенные годы были отмечены нестабильной энергетической ситуацией в новом государстве. Мины, расположенные в бывшем Королевстве Сербия, были уничтожены во время войны оккупационными силами. С другой стороны, уголь не использовался на большинстве территорий, которые до 1918 года были частью австро-венгерской монархии (только в Словении, но гораздо более низкого качества). По этой причине возникла необходимость в его эксплуатации (что было в первую очередь необходимо для бесперебойного функционирования железнодорожного транспорта) из одного центра. Центром был венгерский город Печ, чуть более 50 километров от границы с Королевством СХС. Полагая, что шахты имеют большое значение для государства, прежде всего из-за качества угля, делегация Королевства сербов, хорватов и словенцев на Конференции мира (1919–1920 гг.) неоднократно обращалась с просьбами, которые преследовали бы конечную цель их эксплуатации.

Чтобы закупить достаточное количество угля для нужд своей экономики, делегация Королевства сербов, хорватов и словенцев попыталась реализовать право на эксплуатацию угля в Пече после подписания мирного соглашения с Венгрией на Мирной конференции. Этот процесс оправдан необходимостью восстановления частей страны, которые понесли значительный ущерб во время войны (главным образом на бывшей территории Королевства Сербия), недостаточным производством высококачественного угля на территории нового государства для железных дорог, промышленности и неадекватных количеств угля, предоставленных в качестве военных репараций Королевству СХС из Болгарии. К сожалению, запросы делегации Королевства СХС относительно мин в Пече не были приняты Верховным Советом (Большой Четверкой), как и многие другие, связанные с военными репарациями.